

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УМОВНИМИ ФАКТАМИ ГОСПОДАРЬСЬКОГО ЖИТТЯ

Обґрунтовано критерії, які дозволяють ідентифікувати способи забезпечення виконання зобов'язання як умовні факти господарського життя. Встановлено, що до умовних фактів можна віднести такі способи забезпечення виконання зобов'язання як неустойку, поручительство, гарантію і заставу, в результаті чого запропоновано внести зміни щодо їх облікового відображення

Постановка проблеми. У господарській діяльності підприємства часто виникають події, наслідки яких не мають певного характеру, тобто неможливо свідомо знати їх результат, оскільки він залежатиме від ряду невизначених подій. Останні мовою бухгалтерського обліку називаються умовними фактами господарського життя. Визнання і розкриття в бухгалтерській фінансовій звітності інформації про наслідки умовних фактів господарського життя дозволяє керівництву підприємства одержувати адекватні економічні показники, що відображають реальну картину його можливостей, зменшуючи ризик прийняття невірного рішення. Виникнення умовних фактів господарського життя в діяльності підприємства у багатьох випадках пов'язане з договірними зобов'язаннями, на основі яких може бути здійснена передача прав володіння, розпорядження і користування майном.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням питання умовних фактів господарської діяльності займалися такі вітчизняні й зарубіжні вчені та дослідники як: А. Аренс, В.А. Биков, І.І. Бочарьова, М.А. Волович, Л.Т. Гилларовська, Ю.В. Границя, Дж. Лоббек, Л.Ф. Маценко, Л.А. Мельникова, І.В. Орлов, В.Ф. Палій, А.А. Салтикова, В.Я. Соколов, Л.В. Сотникова, Л.П. Фомічева, Л.З. Шнейдман. Питанням забезпечення виконання економічних та юридичних зобов'язань присвячено праці таких вчених як: С.М. Андросова, О.І. Гелевея, А.С. Жили, О.А. Загоруйко, Т.М. Карнаух, В.В. Кириченко, С.В. Нижнього, О.М. Олексійчук, І.О. Проценка, І.Й. Пучковської, В.М. Слома. У той же час залишаються недостатньо дослідженими питання можливості віднесення забезпечень виконання зобов'язання до умовних фактів господарського життя. Дане питання

частково розглядали проф. В.Ф. Палій і В.Р. Захар'їн. Таким чином, на сьогоднішній день відсутні комплексні дослідження щодо можливості визнання способів забезпечення виконання зобов'язань у складі умовних фактів господарського життя або їх наслідками.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування критеріїв, які дозволяють ідентифікувати способи забезпечення виконання зобов'язання як умовні факти господарського життя та розробка методики їх облікового відображення.

Викладення основного матеріалу. Господарська діяльність кожного підприємства складається з множини фактів господарського життя (далі – ФГЖ). Факт господарського життя – елементарна дія чи подія, яка призводить до змін складу чи обсягу засобів та їх джерел. Відображенню в бухгалтерському обліку підлягають лише ФГЖ, що призводять до зміни майнового стану підприємства [12, с. 564].

Кожна подія має причини свого виникнення та результат, наслідок. Але виникає питання, чи завжди точно відомий наслідок конкретної події? Відповідь однозначна – не завжди. Отже, залежно від достовірності інформації про результат конкретної події факти господарського життя доцільно поділити на безумовні та умовні.

Якщо певний факт господарського життя відбувся чи відбувається, а щодо його наслідку є однозначна оцінка (ймовірність наслідку факту дорівнює 100%), то абстрагуючись, можна сказати, що в даному випадку має місце безумовний факт [7, с. 99].

Логіка існування безумовних фактів господарського життя відображена на рис. 1.

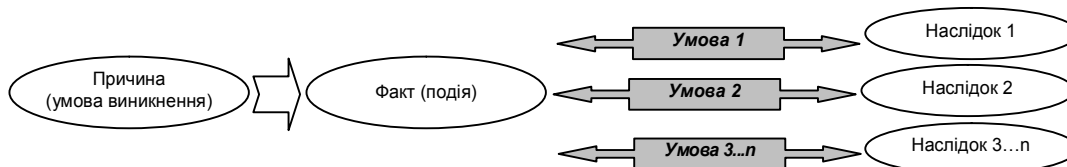

Рис. 1. Безумовний факт господарського життя [7, с. 98]

У даному випадку настання одного факту викликає один наслідок, але тільки при інших рівних умовах. Тобто вважається, що всі інші фактори, які могли б вплинути на дану подію, залишаються незмінними [7, с. 99].

Іншу суть має поняття умовного факту господарського життя (далі – УФГЖ), оскільки щодо певного наслідку факту є сумнів, а ймовірність його виникнення залежно від ситуації можна оцінювати від 0% до 100% (рис. 2).

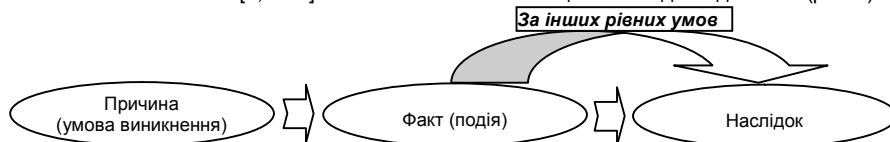

Рис. 2. Умовний факт господарського життя [7, с. 99]

Сама причина є умовою виникнення певного факту господарського життя. Саме вплив умов (обставин, правил, вимог, даних) визначає наслідок, результат прояву факту господарського життя. Особливістю самої умови є те, що вона без діяльності не може перетворюватися на нову дійсність, продукувати її, вона лише створює можливість нового наслідку як зумовленого. Для перетворення можливості певного наслідку на його дійсність необхідна причина як активний фактор, який з умов продукує нову

дійсність. Завдяки наявності відповідних умов альтернативи подальшого прояву переходять з можливості в дійсність [7, с. 99].

УФГЖ є наявні на звітну дату факти господарської діяльності підприємства, щодо результатів яких відсутня визначеність в результаті залежності величини, часу та ймовірності виникнення в майбутньому цих результатів від деяких невизначених майбутніх подій (табл. 1) [3, с. 91].

Таблиця 1. Порівняльна характеристика ФГЖ та УФГЖ

Ознака	Факт господарського життя	Умовний факт господарському життю
Дійсність/ймовірність	дійсна, реальна подія; явище, те, що дійсно відбулося	ймовірна подія, факт, який здійснюється в звітному періоді
Наслідки (результати) виникнення	може призводити до змін в активах і/або зобов'язаннях підприємства того звітного періоду, в якому має місце ФГЖ	існує ймовірність того, що умовний факт призведе до змін активів і зобов'язань в майбутньому

Відповідно до міжнародної облікової практики, результатами УФГЖ можуть бути умовні активи або умовні зобов'язання. Умовним визнається існуюче (реальне) зобов'язання, яке виникло з минулих подій господарського життя, але що не визнається у фінансовій звітності через одну з нижченаведених причин:

– відсутня висока ймовірність того, що виконання даного зобов'язання призведе до відтоку ресурсів, здатних приносити підприємству економічні вигоди. При цьому підприємство виходить з того, що існує більше ймовірності, що подія відбудеться, чим не відбудеться;

– величина зобов'язання не може бути визначена з достатньою мірою вірогідності.

Необхідно розуміти, що зобов'язання називаються умовними виключно з позицій бухгалтерського обліку й умовність ця полягає в тому, що виходячи з традиційних бухгалтерських правил умовні зобов'язання на даний момент часу не повинні відобразитися в системі рахунків бухгалтерського обліку, а, отже, і в бухгалтерській звітності (табл. 2). Тобто з юридичної точки зору цих зобов'язань не існує [1, с. 412].

Таблиця 2. Порівняльний аналіз зобов'язань і умовних зобов'язань

Ознака	Зобов'язання	Умовні зобов'язання
Наявність події, що передувала виникненню	виникає унаслідок минулих подій	виникає унаслідок минулих подій
Достовірна оцінка	зобов'язання можливо достовірно оцінити	оцінка можлива, але не абсолютно точна, в окремих випадках оцінка неможлива
Визначення дат погашення	дати погашення чітко визначені в договорі або інших документах	точно визначити неможливо
Характер зобов'язання	має безумовний характер	має умовний характер
Ступінь впливу майбутніх подій	майбутні події неістотно впливають на існуюче зобов'язання	майбутні події можуть істотно вплинути на умовні зобов'язання
Обов'язковість розкриття в балансі	інформація підлягає обов'язковому розкриттю	не відображається в балансі
Обов'язковість відображення в системі рахунків бухгалтерського обліку	обов'язкове відображення	в Україні дане питання не регламентується

За способом відображення у звітності Ю. Леонов [5], Л.В. Сотникова [13] і Н.Н. Томило [14] умовні зобов'язання розділяють на дві групи:

а) можливі зобов'язання – зобов'язання, існування яких на звітну дату може бути підтвержене лише при настанні подій в майбутньому. Вони розкриваються лише в пояснювальній записці. Записів на основних рахунках в бухгалтерському обліку не здійснюється;

б) умовні зобов'язання, що існують на звітну дату. При цьому існує невизначеність по відношенню до величини або терміну виконання зобов'язання. В цьому випадку необхідно в звітному періоді створити резерв і здійснити відповідні записи в бухгалтерському обліку.

Окрема частина умовних зобов'язань є забезпеченнями. Забезпечення трактується як поточне зобов'язання з невизначеним терміном або сумою, та існує ймовірність того, що для погашення цього зобов'язання буде потрібне вибуття ресурсів. Тому забезпечення зобов'язань називають умовними зобов'язаннями. [15, с. 59].

В ході дослідження розглянуто наукові статті авторів, які займалися дослідженням даної проблеми, на основі чого виділено основні види умовних фактів господарського життя (табл. 3).

Таблиця 3. Види УФГЖ у науковій літературі

№ з/п	Автор	Неустойка (штраф, пеня)	Застава	Поручительство	Гарантійні зобов'язання	Завдаток	Притримання	Незавершені судові спори	Припинення діяльності	Реорганізація	Резерви за сумнівною заборгованістю	Спори з податковими органами	Зобов'язання за дисконтованими векселями	Зобов'язання за договором оренди	Умовні зобов'язання по з охорони невикопаного сировини
1	Мизиковский Е.А, Граница Ю.В [8]	-	+	-	+	-	-	+	+	+	+	-	-	+	-
2	Литнева Н.А. Парущина Н.В. [6]	-	-	-	+	-	-	+	-	-	-	+	+	-	-
3	Василевич И.П., Семенова М. [2]	-	-	-	+	-	-	+	-	-	-	+	+	-	-
4	Томило Н.Н [14]	-	-	+	+	-	-	+	+	-	-	+	+	-	+
5	Ермеева О.С. [4]	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
6	Сотникова Л.В. [13]	-	-	-	+	-	-	+	+	-	-	+	+	-	+
7	Шнейдман Л.З. [3]	-	-	-	+	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-
Разом		-	1	1	6	-	-	6	3	1	1	5	3	1	3

Як видно з табл. 3 більшість авторів до умовних фактів господарського життя відносять гарантійні зобов'язання, незавершені судові спори і невіршені спори з податковими органами, зобов'язання за дисконтованими векселями. Крім того, автори відзначають і невичерпний перелік умовних фактів господарського життя, а тому можливе доповнення такого переліку за умови, що об'єкти відповідатимуть критеріям визнання їх умовними фактами.

У більшості досліджуваних законодавчих актів визначається лише суть умовних фактів або їх наслідків – умовних активів і зобов'язань. Зокрема, у законодавстві Російської Федерації, Польщі, Республіки Білорусь і Болгарії описуються основні критерії щодо визнання та оцінки умовних зобов'язань, однак перелік умовних зобов'язань не представлений. Лише ПБУ Російської Федерації 8 /01 "Умовні факти господарської діяльності", який був замінений новим ПБУ 8/2010 "Оціночні зобов'язання, умовні зобов'язання та умовні активи"

визначав невичерпний перелік умовних фактів господарського життя. Відповідно до ПБУ РФ 8/01 до умовних фактів господарської діяльності було віднесено:

- незавершені на звітну дату судові справи, в яких підприємство виступає позивачем або відповідачем і рішення по яких можуть бути прийняті лише в наступних звітних періодах;
- незавершені на звітну дату розбіжності із податковими органами з приводу сплати платежів до бюджету;
- видані до звітної дати гарантії, поручительства і інші види забезпечення зобов'язання на користь третіх осіб, терміни виконання яких не настали;
- враховані до звітної дати векселі, термін платежу за якими ще не настав;
- дії інших підприємств або осіб, в результаті яких підприємство повинно отримати компенсацію, величина якої є предметом судового розгляду;
- видані підприємством гарантійні зобов'язання щодо проданих ним у звітному періоді продукції, товарів, виконаних робіт, наданих послуг;
- зобов'язання відносно охорони навколишнього середовища;
- продаж або припинення будь-якого напряму діяльності підприємства, закриття підрозділів підприємства, або їх переміщення в інший географічний регіон;
- інші аналогічні факти [10].

Слід зазначити, що в українському законодавстві про умовні факти господарського життя мова не йде, а лише визначається суть наслідків умовного факту.

Документом, що регламентує бухгалтерський облік умовних зобов'язань в Україні є П(С)БО 11 "Зобов'язання" [11, с. 67], згідно з яким, непередбачене зобов'язання – це: 1) зобов'язання, що може виникнути внаслідок минулих подій та існування якого буде підтверджено лише тоді, коли відбудеться або не відбудеться одна або більше невизначених майбутніх подій, над якими підприємство не має повного контролю; або 2) теперішнє зобов'язання, що виникає внаслідок минулих подій, але не визнається, оскільки малоімовірно, що для врегулювання зобов'язання потрібно буде використати ресурси, які втілюють у собі економічні вигоди, або оскільки суму зобов'язання не можна достовірно визначити. У П(С)БО 11 "Зобов'язання" також вказано, що непередбачені зобов'язання відображаються на позабалансових рахунках підприємства за обліковою оцінкою, і по кожному виду умовних (непередбачених) зобов'язань в примітках до фінансової звітності наводиться короткий опис, його сума або сума очікуваного погашення зобов'язання іншою стороною.

Розглянувши суть умовних фактів господарського життя та їх наслідків, виникає питання чи можуть забезпечення виконання зобов'язань бути визнані умовними фактами, і чи можуть вони призводити до виникнення умовних зобов'язань або умовних активів? Для вирішення цього питання розглянемо основні способи забезпечення виконання зобов'язань та їх зв'язок з умовними фактами господарського життя (рис. 3).

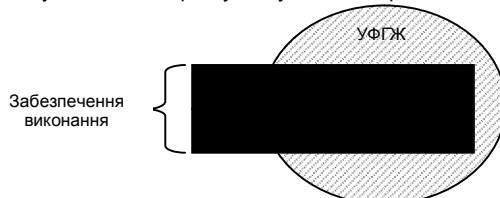

Рис. 3. Зв'язок забезпечень виконання зобов'язань і УФГЖ

Як видно з рис. 3, підприємство може забезпечувати як власні зобов'язання, так і виступати гарантом виконання зобов'язань контрагентом (боржником) перед його кредитором. Відповідно до цивільного і господарського законодавства України, виконання зобов'язань може забезпечуватися неустойкою, поручительством, гарантією, заставою, притриманням, завдатком, також договором або законом можуть бути встановлені інші види забезпечення виконання зобов'язання [16]. Розглянемо сутність кожного із зазначених способів забезпечення виконання зобов'язань на предмет можливості визнання їх умовними фактами господарського життя з позиції бухгалтерського обліку.

Поручительство. Умовні зобов'язання/активи підприємства можуть мати місце в силу поручительства, виданих/одержаних ним як забезпечення зобов'язань третіх осіб. Відповідно до чинного законодавства за договором поручительства поручитель зобов'язується перед кредитором іншої особи відповідати за виконання останнього його зобов'язання повністю або частково. При невиконанні або неналежному виконанні боржником забезпеченого поручительством зобов'язання поручитель і боржник відповідають перед кредитором солідарно, якщо законом або договором поручительства не передбачена субсидіарна відповідальність поручителя [1, с. 418]. З моменту укладення договору поручительства у поручителя виникає умовне зобов'язання з погашення забезпечених поручительством вимог, а у кредитора – умовні активи. При цьому ймовірність трансформації в майбутньому цього умовного зобов'язання/активів в реальну кредиторську/дебіторську заборгованість підприємства поручителя/кредитора, оцінка якого здійснюється виходячи з умов договору поручки, визначається ймовірністю невиконання свого зобов'язання особою, за яку було видано поручительство [1, с. 419].

Гарантійні зобов'язання на користь третіх сторін і гарантійні зобов'язання, пов'язані з продажем товарів, робіт і послуг. Відповідно до договору гарантії банк, інша

фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого зобов'язання. У разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого гарантією, гарант зобов'язаний сплатити кредиторowi грошову суму відповідно до умов гарантії. Якщо банк або інша фінансова установа гарантує виконання зобов'язання принципалу, виникає умовне зобов'язання, яке при невиконанні принципалом свого зобов'язання трансформується в реальне. Оцінка суми умовного зобов'язання, що виникає здійснюється відповідно до договору про банківську гарантію [1, с. 417].

Неустойка. Неустойкою (штрафом, пенею) визнається визначена законом або договором грошова сума, яку боржник зобов'язаний сплатити кредиторowi у разі невиконання або неналежного виконання зобов'язання, зокрема, у разі прострочення виконання умов договору. Кредитор має право вимагати сплати неустойки, визначеної законом (законної неустойки), незалежно від того, чи передбачено зобов'язання з її сплати згодою сторін.

Деякі автори відзначають, що, як тільки у підприємства виникає безумовне зобов'язання у вигляді кредиторської заборгованості, відразу з'являється і відповідне йому умовне зобов'язання з виплати неустойки за його неналежне виконання. Ймовірність трансформації цього умовного зобов'язання в реальну заборгованість підприємства визначається достовірністю належного погашення існуючої кредиторської заборгованості [1, с. 416]. Проблемним питанням є оцінка суми умовного зобов'язання. Альтернативним виходом з такої ситуації може бути оцінка на основі статистичних даних по сплачених сумах неустойки за попередні періоди, а також прогнозованій платоспроможності підприємства на дату виконання зобов'язання, передбачену договором.

Застава. Кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставодавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, отримати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави). При укладенні договору застави майна або договору застави майнових прав у заставодавця виникає ймовірність вибуття матеріальних цінностей, здатних приносити економічні вигоди. Отже, виникають умовні зобов'язання, трансформація яких в реальні буде можлива за умови неналежного виконання основного зобов'язання, оцінка яких здійснюється за договором застави.

Завдаток. Завдатком є грошова сума або рухоме майно, що видається кредитором боржником в рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання. Якщо порушення зобов'язання відбулося з вини боржника, завдаток залишається у кредитора. Якщо порушення зобов'язання відбулося з вини кредитора, він зобов'язаний повернути боржникові

завдаток. Відсутність характерних особливостей умовних фактів господарського життя в завдатку робить неможливим його віднесення до таких.

Притримання – спосіб забезпечення зобов'язання, відповідно до якого кредитор, який правомірно володіє річчю, що підлягає передачі боржникові або особі, вказаній боржником, у разі невиконання ним в строк зобов'язання щодо оплати цієї речі або відшкодування кредитором пов'язаних з нею витрат і іншого збитку має право притримати її у себе до виконання боржником зобов'язання. Фактично при застосуванні притримання не виникає умовного зобов'язання боржника перед кредитором, оскільки кредитор притримує у себе матеріальні цінності боржника до моменту виконання ним своїх зобов'язань. Єдиним випадком, коли може виникнути умовне зобов'язання є виникнення суперечки сторін щодо умов договору з подальшим судовим розглядом, та у такому разі умовне зобов'язання потрібно скоріше класифікувати як умовне зобов'язання за невирішеними на звітну дату судовими спорами, а не умовне зобов'язання, викликане укладенням договору притримання.

Узагальнюючи вищевикладене, наведемо критерії віднесення основних способів забезпечення зобов'язань до умовних зобов'язань (табл. 4.).

Таблиця 4. Критерії і умови визнання забезпечення виконання зобов'язань умовними зобов'язаннями

№ з/п	Спосіб забезпечення виконання зобов'язань	Характеристика умовного зобов'язання (факту)	Підстава
1	Поручительство	– у разі невиконання зобов'язань боржником, поручитель зобов'язаний погасити заборгованість перед кредитором, тобто існує ймовірність зменшення економічних вигод; – існує невизначеність з приводу сум, які повинен буде сплатити поручитель у разі порушення умов договору боржником; – виникнення зобов'язань поручителя залежить від дотримання або недотримання умов договору боржником	Договір поручительства
2	Гарантія	– у випадку невиконання зобов'язань боржником, гарант зобов'язаний погасити заборгованість перед кредитором, тобто існує ймовірність зменшення економічних вигод; – існує невизначеність з приводу сум, які повинен буде сплатити гарант у разі порушення умов договору боржником; – виникнення зобов'язань гаранта залежить від дотримання або недотримання умов договору боржником	Договір про банківську гарантію, гарантійний талон
3	Неустойка	– умовне зобов'язання виникло внаслідок минулої події – підписання договору; – кінцевий результат є невизначеним, оскільки лише з ймовірністю можна констатувати виникнення додаткового зобов'язання у боржника у вигляді неустойки, та здійснити справедливую оцінку такої ймовірності практично неможливо; – виникнення зобов'язань залежить від настання подій в майбутньому (наприклад, неможливість своєчасно виконати договір унаслідок відсутності коштів на рахунку призведе до виникнення додаткового зобов'язання – неустойки за договором)	Договір
4	Застава	– при невиконанні зобов'язань заставодавець зобов'язаний передати майно, що є забезпеченням виконання зобов'язання, тобто виникне зменшення економічних вигод; – виникнення зобов'язань залежить від дотримання або недотримання умов договору заставодавцем	Договір застави майна, договір застави майнових прав
5	Завдаток	відсутні, не є умовним зобов'язанням	–
6	Притримання	відсутні, не є умовним зобов'язанням	–

Враховуючи обґрунтування віднесення деяких способів забезпечення виконання зобов'язань до умовних зобов'язань запропоновано зміни до існуючої практики обліку способів забезпечення зобов'язань, оскільки інформація про забезпечення виконання зобов'язання знаходить відображення в системі балансових і позабалансових рахунків бухгалтерського обліку.

Операції **поручительства**, згідно з яким у боржника виникають зобов'язання, відображаються в загальному порядку. Операція укладення договору поручительства у боржника не відображається. Якщо поручитель погашає заборгованість кредитором, то у боржника відбувається зміна кредитора: зменшення заборгованості перед кредитором за аналітикою рахунку 631 "Розрахунки з вітчизняними постачальниками" і збільшення заборгованості перед поручителем за рахунком 685 "Розрахунки з іншими кредиторами". Оплата поручителю за надану послугу відображається за дебетом рахунку 952 "Інші фінансові витрати" в кореспонденції з рахунком 685 "Розрахунки з іншими кредиторами".

Відповідно до існуючої практики обліку, у поручителя після укладення договору поручительства сума забезпеченого ним зобов'язання повинна відобразитися на позабалансовому рахунку 05 "Гарантії і забезпечення надані", який призначений

для узагальнення інформації про наявність і рух виданих підприємством гарантій і забезпечень виконання як власних зобов'язань і платежів, так і зобов'язань і платежів інших підприємств (за договорами поручительства), тоді як у кредитора факт укладання договору поручительства відображається на рахунку 06 "Гарантії і забезпечення отримані", що призначений для узагальнення інформації про наявність і рух отриманих гарантій і забезпечень виконання зобов'язань і платежів. При оплаті поручителем суми зобов'язання боржника кредитор відображає переведення заборгованості з рахунку 361 "Розрахунки з вітчизняними покупцями" (аналітика боржника) на рахунок 377 "Розрахунки з іншими дебіторами" (аналітика поручителя), а після отримання коштів від поручителя – кредитує рахунок 377 в кореспонденції з рахунком 311 "Поточні рахунки в національній валюті" (у разі сплати заборгованості грошовими коштами з розрахункового рахунку). Проте, оскільки згідно з виділеними критеріями поручительство як і неустойка, гарантія та застава може бути визнане умовним зобов'язанням, виникає питання, чи потрібно відображати поручительство на позабалансових 05 і 06 і, взагалі, доцільності існування таких рахунків? Пропозиції щодо внесення змін до Плану рахунків бухгалтерського обліку наведено в табл. 5.

Таблиця 5. Пропозиції щодо внесення змін до діючого Плану рахунків бухгалтерського обліку

Чинна редакція	Редакція, що пропонується
04 "Непередбачені активи й зобов'язання"	04 "Умовні активи"
05 "Гарантії та забезпечення надані"	05 "Умовні зобов'язання"
06 "Гарантії та забезпечення отримані"	Виключити з Плану рахунків бухгалтерського обліку

Враховуючи вищевикладене пропонуємо у поручителя, при укладенні договору поручительства, суму забезпеченого ним зобов'язання відобразити на позабалансовому рахунку 05 "Умовні зобов'язання", а у кредитора – 04 "Умовні активи". При погашенні заборгованості за дебетом рахунку 377 фіксувати суму заборгованості боржника, яку той не в змозі погасити, а потім за кредитом рахунку 631 відобразити суму заборгованості перед кредитором, яка погашається

шляхом перерахування йому грошей (при цьому списується сума з позабалансового рахунку 05). Якщо поручительство передбачає оплату послуги, то ця сума також відображається за дебетом рахунку 377 "Розрахунки з іншими дебіторами". Після погашення боржником суми заборгованості й оплати послуги рахунок 377 закривається. Сума забезпеченого зобов'язання за договором поруки відображається у кредитора на позабалансовому рахунку 04 "Умовні активи" (табл. 6).

Таблиця 6. Запропонована методика відображення поручительства, гарантії та неустойки на рахунках бухгалтерського обліку

Зміст операції		Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
Поручительство			
Кредитор	Відображений факт укладення договору поручительства	04	–
	Відображена зміна дебітора	377	361
	Сплачена заборгованість поручителем	311	377
	Зменшена сума умовного активу при виконанні зобов'язання, забезпеченого поручительством	–	04
Поручитель	Відображений факт укладення договору поручительства	05	–
	Відображено належну до сплати заборгованість, яку не може погасити боржник	377	631
	Погашено зобов'язання перед кредитором	631	311
	Зараховані засоби від боржника в рахунок погашення поручителем його зобов'язання	311	377
	Зменшена сума умовного зобов'язання при виконанні зобов'язання, забезпеченого поручительством	–	05
Боржник	Відображена зміна кредитора	631	685
	Погашена заборгованість боржника перед поручителем	685	311
Гарантія			
Кредитор (бенефіціар)	Відображений факт укладення договору банківської гарантії	04	–
	Відображена зміна дебітора	377	361
	Сплачена заборгованість поручителем	311	377
	Зменшена суми умовного активу при виконанні зобов'язання, забезпеченого гарантією	–	04
Гарант	Відображений факт укладення договору банківської гарантії	05	–
	Відображено належну до сплати заборгованість, яку не може погасити боржник	377	631
	Погашено зобов'язання перед кредитором	631	311
	Зараховані засоби від боржника в рахунок погашення гарантом його зобов'язання	311	377
	Зменшена суми умовного зобов'язання при виконанні зобов'язання, забезпеченого гарантією	–	05
Боржник (принципал)	Відображена зміна кредитора	631	685
	Погашена заборгованість боржника перед гарантом	685	311
Неустойка			
Підприємство, чий інтереси порушено	Відображено належну до отримання суму неустойки	374	715
	Отримано на поточний рахунок раніше нараховану неустойку	311	374
Підприємство, яке порушило	Відображено виникнення умовних зобов'язань на оцінену суму при підписанні договору	05	–
	Відображено неустойку, належну до сплати	948	685
	Відображено зменшення суми умовних зобов'язань при їх трансформації в реальних	–	05
	Погашена заборгованість по раніше нарахованій неустойці	685	311

Гарантія має схожі риси з поручительством. У бухгалтерському обліку гарант відображає суму забезпеченого ним зобов'язання за договором гарантії за дебетом позабалансового рахунку 05 "Гарантії і забезпечення надані". При цьому, згідно з вимогами Інструкції МФУ № 291, облік зобов'язань, забезпечених гарантією, у гаранта здійснюється відповідно до їх вартості, вказаної в договорі гарантії. Якщо гарант погашає зобов'язання боржника (принципала), які були забезпечені гарантією, сума такого зобов'язання відображається за кредитом рахунку 05). Аналітичний облік забезпечень зобов'язань за договором гарантії ведеться в гаранта по кожному вказаному договору окремо.

Сума забезпеченого зобов'язання за договором гарантії відображається у бенефіціара (кредитора) на позабалансовому рахунку 06 "Гарантії і забезпечення отримані". У принципала (боржника) сума не відображається на позабалансових рахунках.

Відображається лише сума комісійної винагороди, яку позичальник платить гарантові за надані послуги.

Відповідно до обґрунтованого віднесення гарантії до умовних фактів, при наданні гарантії, в бухгалтерському обліку пропонуємо відображати гарантові суму забезпеченого ним зобов'язання за договором гарантії за дебетом рахунку 05 "Умовні зобов'язання". Якщо гарант погашає зобов'язання боржника (принципала), сума такого зобов'язання відображається за кредитом рахунку 05 "Умовні зобов'язання".

Сума забезпеченого зобов'язання за договором гарантії відображається у бенефіціара (кредитора) на позабалансовому рахунку 04 "Умовні активи" (табл. 6).

У бухгалтерському обліку підприємства, чий інтереси порушено, сума нарахованої **неустойки** (штрафу), пені відображається за кредитом субрахунку 715 "Одержані штрафи, пені, неустойки" в кореспонденції з дебетом субрахунку 374 "Розрахунки за претензіями". У бухгалтерському обліку дохід відображається у момент

визнання підприємством суми неустойки або у момент отримання рішення господарського суду про її стягнення. Дана обставина може призвести до розбіжностей щодо визнання доходів в бухгалтерському обліку й при проведенні податкових розрахунків та формуванні звітності. Умовний актив у сторони, чий інтерес порушено, не виникатиме, оскільки, на відміну від порушника, сторона до фактичного порушення договору з певним ступенем ймовірності не може оцінювати належне чи неналежне виконання договору. Пояснення цьому – відсутність інформації про реальне фінансове положення контрагента.

У бухгалтерському обліку боржника відповідно до П(С)БО 16 "Витрати", штрафи, пеня, неустойки, визнані підприємством, відносяться до складу інших операційних витрат і відображаються на субрахунок 948 "Визнані штрафи, пені, неустойки" в кореспонденції з рахунком 63 "Розрахунки з постачальниками і підрядниками". При підписанні договору, в якому визначені умови виплати неустойки, у підприємства-боржника виникає умовне зобов'язання. В обліку це можна відобразити дебетуванням рахунку 05 "Умовні зобов'язання". У разі трансформації умовних зобов'язань в реальні або належного виконання договору всіма сторонами сума умовного зобов'язання зменшується (табл. 6).

Крім того, відповідно до чинного бухгалтерського законодавства інформація про умовні зобов'язання підприємства відображається в балансі у випадку, якщо у зв'язку з існуванням умовного зобов'язання адміністрація створює резерв майбутніх витрат і платежів. Керівництво підприємства повинне створювати резерви у зв'язку із зобов'язаннями, що існують на звітну дату [1, с. 429].

Питаннями щодо створення резервів під окремі види умовних зобов'язань займався І.В. Орлов [9] пропонуючи, зокрема, ввести до рахунку 47 "Забезпечення майбутніх витрат і платежів" субрахунок 479 "Забезпечення витрат і платежів за умовними зобов'язаннями", основне призначення якого полягає у віддзеркаленні сум сформованих забезпечень витрат і платежів по умовним зобов'язаннями.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного порівняльного аналізу факту господарського життя і умовного факту господарського життя, а також їх наслідків на основі юридичного і економічного підходів встановлено, що зобов'язання називаються умовними відповідно до бухгалтерського підходу, з юридичної точки зору умовних зобов'язань не існує. Тому, основна увага направлена на дослідження економічних особливостей, в ході чого встановлено основні відмінності між реальними і умовними зобов'язаннями.

Результати аналізу наукових статей вітчизняних та зарубіжних вчених, які займалися дослідженням питання видів умовних фактів забезпечення виконання зобов'язання, дали змогу зробити висновок, що більшість авторів до умовних фактів господарського життя відносять гарантійні зобов'язання, незавершені судові спори та невіршені спори з податковими органами, зобов'язання за дисконтованими векселями. У більшості досліджуваних законодавчих актів визначається лише суть умовних фактів або їх наслідків – умовних активів і зобов'язань, без зазначення їх можливих видів.

Визначення критеріїв віднесення до умовних фактів господарського життя основних способів забезпечення виконання зобов'язання, дало змогу встановити, що до умовних фактів можна віднести такі способи забезпечення виконання зобов'язання як неустойку, поручительство, гарантію і заставу, що призвело до необхідності розробки методики їх облікового відображення. Зокрема, запропоновано внести зміни до Плану рахунків бухгалтерського обліку: виключити з Плану рахунків бухгалтерського обліку рахунки 05 "Гарантії та забезпечення надані" і 06 "Гарантії та забезпечення отримані", а рахунок 04 "Непередбачені активи й зобов'язання" перейменувати в "Умовні активи", та створити рахунок 05 "Умовні зобов'язання". Розкриття інформації у звітності про способи забезпечення виконання зобов'язання, з урахуванням запропонованих змін, складає перспективний напрям досліджень.

Список використаної літератури:

1. Бухгалтерский учет: [учебник] / И.И. Бочкарева, В.А. Быков и др.; под ред. Я.В. Соколова. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – 768 с.
2. Василевич И.П. Аудиторская проверка последствий событий после отчетной даты и условных фактов хозяйственной деятельности / И.П. Василевич, М.Семенова // Бухгалтерский учет. – 2001. – № 4. – С. 43-47.
3. Готовим бухгалтерскую отчетность / А.М. Волорвич, А.А. Салтыкова, В.Я. Соколов, Л.З. Шнейдман; под ред. проф. Л.З. Шнейдмана. – М.: Изд-во "Бухгалтерский учет", 2002. – 160 с.
4. Ермеева О.С. Аудит условных экологических фактов хозяйственной деятельности / О.С. Ермеева // Аудитор. – 2009. – № 1. – С. 12-17.
5. Леонов Ю. Условные факты хозяйственной деятельности организации / Ю. Леонов // "Московский бухгалтер". – 2005. – № 1. – С. 74-77.
6. Литнева Н.А. Оценка и учет условных фактов хозяйственной деятельности / Н.А. Литнева, Н.В. Парушина // Бухгалтерский учет. – 2001. – № 15. – С. 3-8.
7. Маценко Л.Ф. Теоретичні аспекти визначення сутності поняття "умовні активи господарського життя" / Л.Ф. Маценко // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць / Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. Випуск 1 (13) / [Відпов. редактор д.е.н., проф. Ф.Ф. Бутинець]. – Житомир: ЖДТУ, 2009. – С. 94-104.
8. Мизиковский Е.А. Аудит условных фактов хозяйственной деятельности в организации / Е.А. Мизиковский, Ю.В. Граница // Аудиторские ведомости. – Москва, 2003. – № 8. – С. 50-56.
9. Орлов І.В. Бухгалтерський облік і контроль зобов'язання суб'єктів господарювання: теорія і методологія [Текст]: монографія / І.В. Орлов. – Житомир: ЖДТУ, 2010. – 400 с.
10. Положение по бухгалтерскому учету 8/01 "Условные факты хозяйственной деятельности" [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ipbr.org/?page=ipbr&ipbr=site&site=archive&archive=acts&acts=bux&pbu8>.
11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку (зі змінами та доповненнями станом на 01.01.2007 р.). – Частина I / Укладачі: к.е.н., доц. Т.А. Бутинець, к.е.н., доц. О.П. Войналович, к.е.н., доц. С.Ф. Легенчук, к.е.н., доц. Н.А. Остап'юк, викл. С.З. Мошенський. – Житомир: ЖДТУ, 2007. – 196 с.
12. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней: [учебн. пособие для вузов] / Я.В. Соколов. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.
13. Сотникова Л.В. Условные факты хозяйственной деятельности: бухгалтерский учет и налогообложение / Л.В. Сотникова. – М.: Налоговый вестник, 2007. – 288 с.
14. Томило Н.Н. Комментарий к ПБУ 8/01 "Условные факты хозяйственной деятельности" / Н.Н. Томило // Бухгалтерский учет. – 2002. – № 4. – С. 28-32.
15. Узунова Т.В. Применение условных фактов хозяйственной деятельности в отношении обеспечения обязательств / Т.В. Узунова // Аудит и финансовый анализ. – 2007. – № 5. – С. 59-64.
16. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ua-tenders.com/legislation/codes/23703>.

РОМАНЧУК Катерина Василівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

– проблеми бухгалтерського обліку економічних ресурсів та договірному процесу.

ЗАТОКА Тетяна Вікторівна – здобувач Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

– проблеми обліку зобов'язань та забезпечення їх виконання.

Стаття надійшла до редакції: 11.03.2012 р.